

UOT: 336.1; 336.22

JEL: H 72

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) II kurs magistrantı
ƏLİYEV E. Ç.

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ VERGİ MEXANİZMİNİN BÜDCƏLƏRARASI MÜNASİBƏTLƏRİN TƏNZİMLƏNMƏSİNƏ TƏSİRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: yeni iqtisadi şəraitdə vergi mexanizminin büdcələrarası münasibətlərin tənzimlənməsinə təsirini əsaslandırmaq və onun səmərəliliyinin artırılması yollarını müəyyənləşdirmək.

Metodologiya: iqtisadi analiz, müqayisəli analiz.

Əsas nəticələr: Dövlətin büdcə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi, büdcə kəsirinin və dövlət borclarının idarə olunması büdcə-vergi siyasətinin mühüm istiqamətlərini təşkil edir. Bu siyasətin səmərəli həyata keçirilməsi real iqtisadiyyata güclü təsir göstərir. Əsas makroiqtisadi göstəricilərin dinamikası həyata keçirilən maliyyə-büdcə tənzimlənməsinin səmərəlilik meyarı kimi çıxış edə bilər.

Açar sözlər: vergi, mərkəzi büdcə, yerli büdcə, vergi siyasəti.

GİRİŞ

Respublika iqtisadiyyatında qazanılmış uğurlar içərisində həyata keçirilən iqtisadi islahatların avanqardı kimi çıxış edən büdcə-vergi sistemi özünəməxsus yer tutur. Maliyyə sistemində həyata keçirilən islahatlar yalnız hökumətin fiskal siyasətini deyil, həm də bu sistemin daxili strukturunu da əhatə etmişdir.

Müasir dövrdə Ümumi Daxili Məhsulun tərkibində qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisinin artdığı, ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatına keçidin daha da sürətləndiyi bir şəraitdə dövlət tərəfindən iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin əsas alətləri olan fiskal siyasətlə monetar siyasətin doğru şəkildə nisbəti xüsusi rol oynamışdır. Hazırda dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin tərkibi ciddi dəyişikliklərə uğramışdır. Fiskal siyasətdə xərclərin tərkibində sosial sfera xərclərinin, investisiya və əsaslı xərclərin xüsusi çəkisi artırılmış, dövlət büdcəsindəki əmək haqqı, pensiya və təqaüdlər üzrə olan borclar azaldılmış, dövlət büdcəsi ilə yerli büdcələr arasında, o cümlədən sosial müdafiə büdcəsi və başqa büdcədən kənar fondlar ilə münasibətlər prinsipi üzərində qurulmuşdur. İqtisadiyyatın sabitləşməsi modern dünyada iqtisadi proseslərin intensivləşdiyi və iqtisadi təhlükəsizliyin qorunmasının gücləndiyi bir mühitdə maliyyə siyasətinin, onun tərkib hissəsi olan büdcə-vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması üçün xüsusi imkanlar yaradır. Büdcə-vergi siyasəti büdcə gəlirlərinin yaranmasının kəmiyyət

parametrlərinin və əsas vəzifələrinin müəyyən edilməsi üzrə dövlətin məqsədyönlü fəaliyyəti kimi iqtisadi siyasətin əsas alətləri kimi dəyərləndirilir.

Dövlət büdcəsinin gəlirləri iqtisadiyyatda fəaliyyət göstərən əksər qanunlar, iqtisadi kateqoriyalardan başqa qarşılıqlı əlaqə, təsir və asılılıq kimi fəaliyyət göstərir. O, iqtisadi əlaqələrin bir hissəsi olan maliyyə münasibətlərinin hər hansı bir tərəfini ifadə edir. Büdcə-vergi qarşılıqlı əlaqələri dövlətlə ayrı-ayrı müəssisələr, idarə və təşkilatlar və əhali arasındakı əlaqələri göstərməklə yanaşı, həmin qarşılıqlı əlaqələrin məcmusu kimi özünü göstərir.

Büdcə münasibətlərinin makroiqtisadi siyasətin həyata keçirilməsinə təsiri

Son illərdə iqtisadi ədəbiyyatda ÜDM-in adambaşına düşən həcmi ilə hesablanan iqtisadi inkişaf səviyyəsi ilə ÜDM-də dövlət xərclərinin xüsusi çəkisi arasında sabit bir asılılığın olduğunu təyin etmək üçün cəhdlər göstərilməkdədir. Edilən araşdırmaların əksəriyyətindən belə aydın olur ki, bu 2 göstərici arasında müsbət korrelyasiya əlaqəsi vardır. Vergi daxilolmaları özəl bölmənin dövlətə transfert ödəmələridir. Dövlətin özəl bölməyə transfertləri xərclər kimi qeydiyyata alınır. Sahibkarlığın tərəqqisi ilə bağlı görülən işlər nəticəsində ÜDM-də qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisi 2007-ci ildəki 30%-dən 2014-cü ildə 73,3%-ə, 2017-ci ildə isə 84%-ə yüksəlmişdir (Cədvəl 1).

Cədvəl №1.

Ümumi daxili məhsulda qeyri-dövlət bölməsinin payı, faizlə

İllər	2013	2014	2015	2016	2017
Ümumi daxili məhsul - cəmi	82,5	81,9	81,2	83,7	83,8
Sənaye	87,4	86,1	83,0	87,6	87,9
Tikinti	84,5	84,3	84,5	86,8	84,6
Kənd təsərrüfatı	99,4	99,8	99,8	99,9	99,9
Ticarət və xidmətlər	99,8	99,8	99,6	99,6	99,7
Nəqliyyat	77,1	78,5	81,7	82,8	82,4
Rabitə	76,8	80,0	81,0	80,5	81,2
Sosial və sair xidmətlər	51,5	55,2	57,8	58,0	56,1

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/systemənatəaccounts/>

Cədvələ baxdığımızda ümumi ÜDM qeyri-dövlət bölməsinin faizlə göstərilmiş nəticələri görməkdəyik. Bu nəticələrə görə ÜDM cəmində 2013-cü ildən etibarən bir azalmanın olduğu müşahidə olmuşdur. Belə ki, ÜDM 2013-cü 82,5 faiz ikən, 2014 və 2015-ci illərdə azalaraq 81,2 faiz olmuşdur. Ancaq, 2015-ci ildə bir artım olaraq 83,7 faiz, 2017-ci ildə isə artım davam etmiş və 83,8 faiz olmuşdur.

Gəlir vergisi ödəyicilərinin artmasına səbəb olan amillərdən biri də normal investisiya mühitinin formalaşmasıdır. Xarici investisiya qoyuluşunun azalması vergi daxilolmalarının azalmasına səbəb olan amillərdəndir. Bu nöqteyi-nəzərdən, xarici iqtisadi fəaliyyətdə müəyyən tarazlığın saxlanması da məqsəduyğundur.

Büdcə xərclərinin maliyyələşdirilməsi üçün xəzinədarlıq sisteminin yaradılması ilə Maliyyə Nazirliyi bu strukturun beynəlxalq aləmdə qəbul olunmuş standartlara müvafiq şəkildə fəaliyyət göstərməyə imkan vermişdir. Bəzi ölkələrdən fərqli olaraq Azərbaycanda yaradılmış xəzinədarlıq sistemi dövlət vəsaitlərinin idarə olunmasında aktiv rol sahibdir. Nəticədə, büdcə vəsaitlərinin hərəkətinin tam xəzinə uçotunun aparılması ilə bərabər, konkret müəyyən edilmiş və mövcud qanunvericiliklə təsbit olunmuş proseduralara müvafiq şəkildə xəzinədarlıq tərəfindən büdcə təşkilatlarının bütün xərclərinin icrası və ona nəzarət prosesi həyata keçirilir [2, s.246]. Yəni, xəzinədarlıq ölkəmizdə büdcənin kassa icrasını həyata keçirən, büdcə və büdcədən kənar vəsaitlərin hərəkəti haqqında dolğun və hərtərəfli informasiyaya sahib olan yeganə orqan kimi özünü göstərir.

Bütün dövlətlərin uğurlu iqtisadi tərəqqisi, ilk öncə daha çox onun sahib olduğu maliyyə və maddi ehtiyatların vəziyyəti barəsində dürüst və operativ məlumatla sahib olmasından, o cümlədən, onların effektiv idarə olunması imkanından asılıdır. Yaranmış müəyyən vəziyyətin real qiymətləndirilməsi və qəbul olunacaq qərarın keyfiyyəti məhz əldə olunmuş ilkin informasiyanın etibarlılığından asılıdır. Dövlət vəsaitlərinin effektiv idarə olunması, cari vəzifələrin icrası üçün tələb edilən vəsaitlərin proqnozlaşdırılması və baş kredit sərəncamçılarına veriləcək xərc limitlərinin təyin olunması üçün tələb edilən informasiya mənbəyi kimi hazırda xəzinədarlıq çıxış edir.

Xəzinədarlığın həyata keçirdiyi xəzinə uçotu və hesabatı kredit sərəncamçıları tərəfindən büdcə vəsaitlərinin istifadə vəziyyəti, təşkilatlar tərəfindən istifadə edilməyən və lüzumsuz yaradılan ehtiyat vəsaitlərin müəyyən edilərək, onların dövriyyəyə cəlb olunması, büdcə təxsisatları ilə kassa xərcləri arasında müddətin maksimum qısaldılması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi, büdcədən kənar vəsaitlərin daha çox prioritet tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsi haqqında dolğun məlumatın alınması və son nəticədə, dövlət vəsaitlərinin səmərəli idarə olunması üçün zəruri baza yaradır.

Xəzinədarlığın vahid hesabının olması onun iqtisadiyyatın başqa sahələrində gedə biləcək hər hansı neqativ proseslərdən müdafiəsini təmin edir. Bununla bərabər vahid hesabın yaradılması büdcədə nəzərdə tutulmuş vəsaitlərin kredit sərəncamçıları tərəfindən təyin olunmuş qaydalara müvafiq şəkildə istifadəsində məhdud-

diyyətlər yaratmır. Əksinə, xəzinədarlıq tərəfindən vəsaitlərin birbaşa son istifadəçilərə çatdırılması ayrılmış vəsaitlərdən büdcə sistemi üzrə mövcud qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq istifadə etməklə büdcə təşkilatına öz funksional vəzifələrini daha effektiv icra etməyə imkan verir.

İnkişaf etmiş ölkələrin topladığı təcrübədən məlumdur ki, büdcə münasibətlərinin keçid dövrü, makroiqtisadi səviyyədəki sabitliyə potensial təhlükə yaradır. Bu cür vəziyyət 3 səbəbdən yarana bilər [3, s.97]:

I Ayrı-ayrı hakimiyyət səviyyələri arasındakı qarşılıqlı əlaqələr sistemində gəlirlərin və xərclərin uyğunluğu probleminin tam dərk olunmaması, həyata keçirilən qiymət siyasəti, sosial müdafiə sisteminin yaradılmasına çəkilən xərclər, əmək haqqının indeksləşdirilməsi, o cümlədən mövcud digər məsələləri yoluna qoymaq zərurəti nəticəsində, yerli büdcələrin mədaxil və məxaric hissələrinə neqativ təsir göstərir.

II Bəzi səbəblərdən, ərazilərə daha böyük muxtariyyətin verilməsi nəticəsində vergilərin idarə olunması və büdcənin artım tempi zəifləyir.

III Yerlərdə yaradılan büdcədən kənar fondlar, o cümlədən bu səviyyədə borclanmaya icazə verən qanunlar makroiqtisadi proseslərin idarə olunmasını çətinləşdirir.

Həyata keçirilən iqtisadi islahatların yerlərdə doğurduğu əlavə xərclər müəssisələrə verilən dotasiyalarla əlaqəli olan xərcləri təşkil edir. Yerli səviyyəli vergilərin potensial mənbəyi olan dövlət bölməsinin bir çox qiymətləri hələ də sərbəstləşdirilməmişdir. Onlara kommunal xidmətləri və ictimai nəqliyyatdan istifadə qiymətləri, yəni fəaliyyətlərinə yerli hakimiyyətin cavabdeh olduğu sahələrin qiymətlərini aid etmək olar. Əksər ölkələrdə nəqliyyatda gediş haqqını və ya mənzil haqqını yerli hakimiyyət orqanları təyin edirlər. Ancaq onların səviyyəsi əmək haqqı sahəsində dövlət siyasətindən və onun həcmindən asılıdır. Bu müəssisələrə və mənzil - kommunal təşkilatlarına verilən dotasiyalar indiyə kimi bir sıra ölkələrdə büdcə üçün ağır yük olaraq qalmaqdadır.

Vergilərin əsas hissəsinin mərkəz tərəfindən tutulduğu halda belə, vergi daxilolmalarının müəyyən payı yerli səviyyəyə ötürülə bilər. Bu metodun üstünlükləri - nisbətən sadəliyi, yerli hakimiyyətlərin gəlir alacaqlarına zəmanət

verməsi ilə əlaqədardır. Payların ötürülməsi 2 üsulla həyata keçirilir. I üsulu odur ki, vergilər yığıldığı ərazinin yerli orqanının sərəncamında faiz ayırmaları normativi üzrə təyin olunmuş pay həcmində qalır. Vergi daxilolmalarından payların alınmasının II üsulu odur ki, yerli hakimiyyət orqanlarına ümumdövlət vergilərindən başqa həcmli müəyyən səviyyə ilə məhdudlaşdırılan məbləğlər tutmaq hüququ verilir [1, s.227].

Ümumdövlət vergilərinin bazasından faydalanmaqla, tutulan vergilərə yerli əlavələr sisteminin tətbiqi iqtisadi baxımdan məqsədə uyğundur. Vergilərin pay bölgüsü metodunun təhkim metodu kimi istifadə olunması, dövlət strukturunun səviyyələri arasında bölüşdürülməyə faydalı olan büdcə daxilolmaları növünün doğru şəkildə seçilməsini tələb edir.

Büdcənin tarazlaşdırılması üçün iqtisadiyyatın yerli sektorundan daha çox gəlir qazanmaq cəhdləri, labüd şəkildə qeyri-sabitliyə yol açacaq. Ona görə ki, yerli hakimiyyət mərkəzə müraciət edəcək, banklardan borc alacaq və borc faizləri də verməli olacaq. Hal-hazırda yerli səviyyəyə verilən sosial müdafiə sistemi yerli hakimiyyət orqanlarının vəsaitinin çatışmaması üzündən səmərəli işləyə bilmir.

Sabitləmə prosesinin I dərəcəli əhəmiyyətə sahib olmasını nəzərə alan makroiqtisadi sabitlik əldə etməkdən ötrü, hökumət əvvəlcə, sərəncamında olan alətlərin, hamısından faydalanaraq, dövlət büdcəsinə kifayət qədər daxilolmalar axınının təmin olunmasına nail ola bilər. Eyni zamanda bu, dövlət xərclərinin azaldılmasını, sosial müdafiə və kapital qoyuluşları funksiyalarının hakimiyyətin nisbətən aşağı səviyyələrinə keçirilməsi yolunu seçə bilər. Bütün bunlarda məqsəd dövlət büdcəsinə kompensasiya etməkdir.

Lakin bu cür vəziyyət uzun çəkə bilməz. Məqsəd dövlət büdcəsinin kompensasiya edilməsi olsa da, əslində, bu cür tədbirlər daha böyük qeyri-tarazlığa yol açır: yerli hakimiyyət orqanlarının borcları artacaq, onlar yeni-yeni borclar və kreditlər götürəcək, özlərinin xərclərini maliyyələşdirməkdən ötrü müraciət etdikləri müəssisələrə əllərində möhkəm saxlayacaqdır. Kəsirin aşağı səviyyəyə sıxışdırılması onun azalmasına səbəb olmur, kəsir dondurulur və uzunmüddətli perspektivdə qeyri-sabitliyə səbəb olur.

Dövlət büdcəsinin dayanıqlığının təmin edilməsi

Dövlət büdcəsinin dayanıqlı olması geniş təkrar istehsalın və əhalinin sosial-iqtisadi durumunun dinamik tərəqqi edə bilməsinin əsasıdır. Onun tarazlığının pozulması və nəticədə, büdcə kəsirinin həcmi müəyyən həddi keçməsi təkrar istehsal prosesinin və əhalinin sosial-iqtisadi durumunda tarazlığın pozulması problemini yarada bilər və o cümlədən, dövlətlə müəssisələr, təşkilatlar, əhali arasında yaranan maliyyə qarşılıqlı əlaqələrinin tənzimlənməsi problemini çətinləşdirə bilər. Bu əlaqələrin xüsusiyyəti odur ki, onlar bölgü əlaqələri sahəsində, dövlətin mühüm iştirakı qaydasında yaranır. Dövlət büdcəsinə aid olan maliyyə qarşılıqlı əlaqələri mərkəzləşdirilmiş pul vəsaiti fondlarının ortaya çıxması və istifadəsi ilə bağlı mövcud olur ki, bunlar da dövlətin ümumi istehsal və istehlak tələbatının ödənilməsinə xərcləməklə yanaşı, milli gəlirin bir hissəsinin dövlətin əlində toplanmasını zəruri edir, ona görə ki, bu ictimai təkrar

istehsalın maliyyələşdirilməsi, dövlətin öz funksiyalarını icra edə bilməsi, idarə olunması, xərclərinin ödənilməsi üçün lazım olur.

Büdcə-vergi siyasətinin əsas vasitələrindən biri vergilərdir. Vergilərin yığılması, işgüzar fəallığın tənzimlənməsi və əksər sosial vəzifələrin həll edilməsi üçün dövlət büdcəsində olan vəsaitdən istifadə olunması imkanlarını nəzərdə tutur. Bu siyasətin əsas vasitələri vergi dərəcələrinin, vergitutma obyektlərinin və vergilərin növlərinin dəyişdirilməsi ilə bağlı olan məsələlərdir. Dövlətin apardığı bu siyasətin metodlarına aid fərqli baxışlar mövcuddur. Belə ki, Keynsin tərəfdarları ənənəvi olaraq iqtisadi tərəqqinin əsas stimulu olan səmərəli ümumi təklifin formalaşmasına üstünlük verir və belə düşünürlər ki, vergilərin azaldılması istehsalın artmasına yol açır, ancaq qısa müddətli dövrdə büdcəyə daxilolmalar azalır, büdcə kəsiri isə artmış olur [6, s.269].

Cədvəl №2.

Dövlət büdcəsinin gəlirləri (mln. man.)

İllər	2013	2014	2015	2016	2017***
Gəlirlər-cəmi	19496,3	18400,6	17498,0	17505,7	16516,7
<i>o cümlədən:</i>					
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	859,7	980,3	982,5	1145,7	1040,3
Hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi	2374,8	2302,7	2211,1	1983,2	2285,9
Torpaq vergisi	33,1	35,4	48,7	50,3	50,4
Əmlak vergisi	125,1	141,3	148,2	174,7	178,6
Əlavə dəyər vergisi	2710,0	3119,6	3454,7	3623,5	3668,6
Aksiz vergisi	593,3	797,3	647,8	625,1	612,6
Mədən vergisi	121,5	116,2	116,1	110,3	111,1
Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər	675,2	684,7	934,5	861,2	903,0
Digər vergilər	161,5	192,7	247,7	457,0	505,7
Sair daxilolmalar	11842,1	10030,4	8706,7	8474,7	7160,5

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/systemənatəaccounts/>

Cədvəldə dövlət büdcəsinin gəlirləri nəticələri milyon manatla verilmişdir. Nəticələrə diqqət yetirdiyimiz zaman cəmi gəlirlərin 2013-cü ildən sonra azaldığını görürük. Belə ki, 2013-cü ildə cəmi gəlirlər 19496,3 mln. manat ikən, 2014-cü ildə 18400,6 mln. olmuşdur və azalma davam edərək, 2015-ci ildə 17498 mln. manat olmuşdur. 2015, 2016 və 2017-ci illərdə isə, artım olduğunu nəticələrdə görməkdəyik. 2015-ci ildə 1748 mln. manat olarkən bu rəqəm 2016-ci ildə 17505 mln. manat olmuşdur. Cədvələ baxdığımızda dövlət gəlirləri içində ən yüksək gəlirin

2710 mln. manat ilə ƏDV, 2374,8 mln. manat ilə Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi olduğunu görməkdəyik. Bunları sıra ilə Fiziki şəxslərin gəlir vergisi, Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər, Aksiz vergisi izləməkdədir.

Vergi dərəcələrinin azaldılmasını ümumi tələbin artmasına təsir edən əsas amil sayan «iqtisadi təklif» nəzəriyyəsinin tərəfdarlarına görə, vergilərin azaldılması bir yandan əhalinin, digər yandan isə bizneslə məşğul olanların gəlirlərinin və o cümlədən investisiyaların gəlirliliyinin art-

masına yol açır. Bunun üçün aparılan vergi siyasəti düşünülmüş halda başqa sosial-iqtisadi problemlərlə qarşılıqlı əlaqə və asılılıq şəraitində həyata keçirilməlidir. Bazar iqtisadiyyatında, təsərrüfat obyektlərinin investisiya fəallığı ilə gəlirlərdən tutulan vergilərin dərəcələri arasındakı asılılığın öyrənilməsinə istiqamətlənmiş Laffer nəzəriyyəsinə görə vergilərin artırılmasının bir həddi olmalıdır [5, s.72].

Bir sıra ölkələrdə işsizliyin artdığı bir dövrdə, istehsalın artımını stimullaşdırmaq üçün dövlət xərclərini artırmaq və vergiləri azaltmaqla məşğulluğu artırmaq mümkündür. Vergilərin azaldılması istehsalın və gəlirlərin artmasına təkan verir ki, bu da büdcəyə daxilolmaların azalması və büdcə kəsirinin əmələ gəlməsi ilə nəticələnə bilər. Ancaq yenə də, daha aşağı vergi dərəcələri təyin etmək və vergi obyektlərini genişləndirməklə vergilər hesabına daxilolmaların

artmasını təmin etmək mümkündür. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsinə də əsas məqsəd işsizliyi və inflyasiyanı yox etməkdən ibarətdir.

İnflyasiya zamanı, tələbin artması ilə bağlı büdcə-vergi siyasətində dəyişikliklər olunması zəruriliyi yaranır. Belə olduğu təqdirdə, fiskal siyasət mexanizminin tərtib edilməsi çox da asan məsələ deyildir. Ona görə ki, dövlətin apardığı büdcə-vergi siyasəti ilə bərabər, özü-özünü sabitləşdiricilər də fəaliyyət göstərir. Bunlara – iqtisadi tsiklin müxtəlif dövrlərində vergilər hesabına daxilolmaların dəyişməsinə aid etmək olar.

İstehsal azaldığı dövrdə əsas vəzifə - bu siyasətin stimullaşdırılmasıdır, başqa sözlə desək, dövlət xərclərinin artırılması, vergilərin azaldılması və dövlət xərclərinin artırılması ilə vergilərin azaldılmasının bir-biri ilə əlaqələndirilməsidir. Bunlar maliyyələşdirmədə çətinliyin yaranmasına səbəb olsa da, istehsalın azalmasına əngəl ola bilər.

Cədvəl №3.

Vergi daxilolmaları (2013-2017)

İllər	Vergi və digər ödənişlər
	Daxilolmalar (min AZN)
2017	6 971 679,6
2016	7 015 165,4
2015	7 118 196,7
2014	7 113 622,4
2013	6 663 633,4

Mənbə: <http://www.taxes.gov.az>

Yuxarıdakı cədvəldə vergi daxilolmalarının nəticələrini görmək mümkündür. Bu nəticələrə görə 2013-cü ildə 6 milyard 663 milyon 633 min manat vergi daxil olmuşkən, bu rəqəmdə 2014 və 2015-ci illərdə artım olaraq 2015-ci ildə 7 milyard 118 milyon 196 min manat olmuşdur. Ancaq 2016 və 2017-ci illərdə azalmaları görmək mümkündür. Belə ki 2017-ci ildə vergi daxilolmaları 6 milyard 971 milyon 679 min manat olmuşdur.

Vergi məbləğinin gəlirdən asılı olduğunu və ÜMM intensiv olaraq artdıqda vergilər hesabına daxilolmaların artdığını müşahidə edirik. Bu isə əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin zəifləməsinə, iqtisadi artımın ləngiməsinə səbəb olur. Əksinə, azalma dövründə əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin

artması prosesi gedir ki, nəticədə bu səmərəli tələbin yaranmasına, istehsalın azalmasının qarşısının alınmasına şərait yaradır.

İnflyasiyanın artdığı bir vaxtda, mütərəqqi vergiqoyma dərəcələrinin təyin olunması alıcılıq qabiliyyətinin zəifləməsinə, iqtisadi artımın ləngidiyi dövrdə isə əksinə, alıcılıq qabiliyyətinəki zəifləmələrin qarşısının alınmasına yardım edir. İqtisadi sabitlik cəhətdən bunların hər ikisi də vacibdir. İqtisadi yüksəliş zamanı vergilər hesabına daxilolmaların artması, büdcə kəsirinin azaldılması və yaxud ləğv edilməsi nəticə etibarilə büdcənin imkanlarının artması və inflyasiyanın azaldılması meylinin güclənməsinə zəmin yaradır.

NƏTİCƏ

Büdcələrarası münasibətlərin fəaliyyət göstərən sistemində dərin dəyişikliklərin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır. İndiyə qədər maliyyə resurslarının regionlar və büdcə sisteminin həlqələri arasında yenidən bölüşdürülməsi mexanizminə əsas diqqət yetirilirdi. İndi isə artıq büdcə öhdəliklərinin hüdudlaşdırılmasının və onların yerinə yetirilməsi üzrə məsuliyyətin müxtəlif səviyyəli hakimiyyət orqanları arasında bölgüsünün dəqiqləşdirilməsinin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur. Regional və yerli hakimiyyət orqanlarının büdcə siyasəti üzrə məsuliyyətlərinin artırılması həyata keçirilməli, əhali, kreditorla büdcə təşkilatları qarşısında maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi mexanizmi təkmilləşdirilməlidir.

Düzgün büdcə-vergi siyasətinin aparılması makroiqtisadi sahədə qazanılan nailiyyətlərin təmin edilməsinin əsas şərtlərindən biridir. Büdcə xərclərinin strukturunun təkmilləşdirilməsi və şəffaflığının artırılması, ölkədə xəzinədarlıq sistemi yaratmaqla dövlətə məxsus maliyyə ehtiyatlarının vahid mərkəzdən idarə edilməsinin təşkili, bütün dövlət xərclərinin, o cümlədən büdcədən kənar fondların əməliyyatlarının büdcə vasitəsilə həyata keçirilməsi, dövlət daxili və xarici investisiyalarının xəzinə nəzarətinə cəlb edilməsinə başlanılması, öhdəliklər sistemini tətbiq edərək büdcə təşkilatları tərəfindən yeni borclanmanın qarşısının alınması, xərclərin icrasının maliyyə planlaşdırılmaları əsasında həyata keçirilməsi və s. büdcə-vergi islahatlarının mühüm istiqamətlərindən olmuşdur.

Azərbaycanda vergi sistemi ötən dövr ərzində əsaslı şəkildə təkmilləşdirilmiş və onun beynəlxalq standartlar səviyyəsinə çatdırılmasına qismən nail olunmuşdur. Büdcə gəlirlərinin ÜDM-ün strukturuna və sahə quruluşuna uyğun artımına, potensial gəlirlərin büdcəyə təmin olunması əmsalının əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməsinə, vergilərin sadələşdirilməsinə, vergi dərəcələrinin və vergi güzəştlərinin azaldılmasına, vergi ədalətliliyinin təmin olunmasına, vergilərin yığılmasını təmin edən orqanların strukturunun təkmilləşdirilməsinə, nəzarətin səmərəliliyinin artırılmasına, sahibkarıq fəaliyyətinin genişləndirilməsini təmin edən vergi mühitinin yaradılmasına, vergi yükünün azaldılmasına nail olunmuşdur [4, s.36].

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi Tədris Mərkəzi "Vergiye giriş". Dərslik. Şamaxı, 2014
2. Bədəlov Ş.Ş., Məhərrəmov R.B., Qurbanov F.Ə. Büdcə sistemi. Bakı, 2015, 418 s.
3. Ələkbərov Ə.Ə. Azərbaycan Dövlətinin sosial-iqtisadi inkişafında vahid büdcə sisteminin rolu. Bakı, 2005.
4. Musayev A.F., Kəlbəyev Y.A. "Azərbaycan Respublikasının vergi xidməti: islahatlar və nəticələr". Bakı, 2002.
5. Paşayev T.Ə. Müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının maliyyə sistemi və büdcə-vergi siyasətinin, əsas istiqamətləri // AMEA-nın xəbərləri. Humanitar və ictimai elmlər seriyası (iqtisadiyyat). Bakı: Elm, №1, 2016, s.68-83
6. Rzayev İ.M. Azərbaycanda vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri / Azərbaycan iqtisadiyyatı yüksəliş yolunda (məqalələr toplusu), V buraxılış. Bakı: Elm, 2015, s. 267-277.
7. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi: <http://www.taxes.gov.az>
8. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi: <https://www.stat.gov.az>

Алиев Э. Ч.

Влияние налогового механизма на регулирование межбюджетных отношений в современных условиях

Резюме

Цель исследования: Обосновывать влияния налогового механизма на регулирование межбюджетных отношений в новых экономических условиях и определить пути повышения его эффективности.

Методология: экономический анализ, сравнительный анализ.

Основные выводы: Исполнение бюджетных обязательств государства, управление дефицитом бюджета и государственным долгом являются основными направлениями фискальной политики. Эффективная реализация этой политики оказывает сильное влияние на реальную экономику. Динамика

ключевых макроэкономических показателей может выступать в качестве ориентира для финансового и бюджетного регулирования.

Ключевые слова: *налог, центральный бюджет, местный бюджет, налоговая политика.*

Aliyev E. C.

The impact of the tax mechanism on the regulation of interbudget relations in modern conditions

Summary

Objective of the research: To substantiate the influence of the tax mechanism on the regulation of intergovernmental relations in the new economic conditions and to determine ways to increase its efficiency.

Methodology: economic analysis, comparative analysis.

Main results: The execution of state budget commitments, the management of budget deficits and public debt are the main directions of fiscal policy. Effective implementation of this policy has a strong impact on the real economy. The dynamics of key macroeconomic indicators can serve as a guide for financial and budgetary regulation.

Key words: *tax, central budget, local budget, tax policy.*

Daxil olub: 23.05.2018

Rəy verib: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) i.e.n. dos. Mehdiyeva L.T.